

Теорія та історія держави і права

УДК 340.12:[347.132.14:316.774]

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.21822447>

**Теоретико-правові аспекти доктрини вад волі
під впливом сучасної пропаганди**

Курилюк Юрій Богданович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
проректор з наукової та методичної роботи,
ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-4035-4431>

Гіда Євген Олександрович,

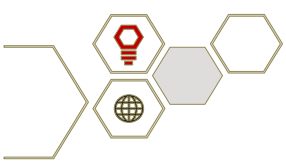
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права,
ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-3064-438X>

Фесенко Олександр Миколайович,

доктор юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-3226-3991>

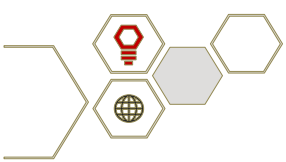
Прийнято: 17.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз трансформації класичної доктрини вад волі під впливом сучасних технологій

масової комунікації та пропаганди. Обґрунтовано, що традиційні критерії оцінки дефектів волевиявлення, сформовані в межах локальних та персоніфікованих деліктів (обману, насильства чи помилки), виявляються неефективними перед викликами цифрової епохи. Автори доводить, що сучасна пропаганда діє не як разовий зовнішній стимул, а як тотальне інформаційне середовище, здатне системно реконструювати когнітивну матрицю суб'єкта права. Особливу увагу приділено феномену прихованого когнітивного примусу, який руйнує презумпцію автономії особистості, створюючи при цьому стійку ілюзію свободи ухвалення юридичних рішень. Коли вчинені кроки суб'єктивно сприймаються як добровільні, вони фактично є результатом стороннього алгоритмічного програмування. Встановлено, що цей деструктивний вплив екстраполюється на інститути опосередкованого волевиявлення, зокрема на представництво, де викривлення самостійного формування волі представника призводить до укладення угод, які прямо суперечать інтересам довірителя. Досліджено, що використання штучного інтелекту для аналізу індивідуальних цифрових слідів та психометричного профілювання робить чинні цивільно-правові інструменти захисту від обману безпорадними, оскільки мікротаргетинг спрямований на зміну ціннісної системи оцінки правочину суб'єктом, а не на сповіщення неправдивих фактів. Доведено нагальну потребу впровадження у науковий обіг категорій «інформаційний примус» та «інформаційна експлуатація вразливості», а також реформування інституту судової експертизи через розробку нових психолінгвістичних методик оцінки реального стану когнітивної свободи індивіда.

Ключові слова: свобода волі, вади волі, пропаганда, когнітивний примус, мікротаргетинг, штучний інтелект, волевиявлення, інформаційна безпека, правочин, представництво.

Theoretical and Legal Aspects of the Doctrine of Defects of Will Under the Influence of Modern Propaganda

Kuryliuk Yurii

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Merited Lawyer of Ukraine,
Vice-Rector for Scientific and Methodological Work,
National Academy of Management, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-4035-4431>

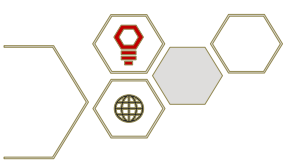
Gida Yevgen,

Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Theory and History of State and Law,
National Academy of Management, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3064-438X>

Fesenko Oleksandr,

Doctor of Juridical Sciences,
Associate professor of the Department of Theory and History of State and Law,
National Academy of Management, Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-3226-3991>

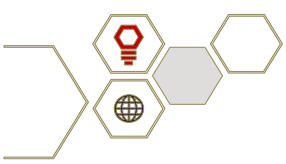
Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the transformation of the classical doctrine of defects of will under the influence of modern mass communication technologies and propaganda. It is substantiated that traditional criteria for assessing defects in the expression of will, formed within the framework of local and personalized torts (fraud, duress, or mistake), prove to be ineffective against the challenges of the digital age. The authors argue that modern propaganda acts not as a one-time external stimulus, but as a total informational environment capable of systematically reconstructing the cognitive matrix of the legal subject. Particular attention is paid to the phenomenon of covert cognitive coercion,

which destroys the presumption of personal autonomy while creating a stable illusion of free legal decision-making. While the steps taken are subjectively perceived as voluntary, they are actually the result of external algorithmic programming. It is established that this destructive influence extrapolates to the institutions of indirect expression of will, in particular to representation, where the distortion of the representative's independent formation of will leads to the conclusion of agreements that directly contradict the interests of the principal. The study reveals that the use of artificial intelligence for the analysis of individual digital footprints and psychometric profiling renders existing civil law instruments of protection against fraud helpless, since microtargeting is aimed at changing the subject's value system of evaluating a transaction, rather than reporting false facts. The urgent need to introduce the categories of "informational coercion" and "informational exploitation of vulnerability" into scientific circulation is proven, alongside the reform of judicial expertise through the development of new psycholinguistic methods for assessing the real state of an individual's cognitive freedom.

Keywords: free will, defects of will, propaganda, cognitive coercion, microtargeting, artificial intelligence, expression of will, information security, legal transaction, representation.

Постановка проблеми. У сучасну цифрову епоху пропаганда зазнала якісної трансформації. Вона перетворилася з інструменту масового ідеологічного впливу на високотехнологічну систему маніпулювання, яка здатна глибоко деформувати індивідуальну та колективну свідомість. Як справедливо відзначають Г. А. Гончаренко та О. С. Горчанюк, традиційні підходи інформаційного права, орієнтовані переважно на забезпечення свободи слова та регулювання діяльності медіа, виявляються недостатніми для реагування на сучасні виклики, пов'язані з дезінформацією, пропагандою та використанням медіа у збройних конфліктах [1, с. 193].

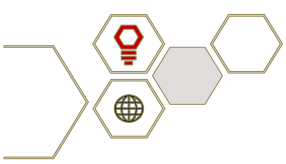

Новітні методи інформаційного тиску, психологічні операції та алгоритми штучного інтелекту діють приховано, створюючи у суб'єктів права ілюзію повної свободи ухвалення рішень. Це ставить під загрозу фундаментальну правову доктрину свободи волі, «що є важливою філософсько-етичною проблемою, навколо якої точаться запеклі дискусії» [2, с. 17]. Без осмислення цих інструментів неможливо визначити, чи є волевиявлення людини справді автономним, чи воно штучно сформоване ззовні.

Гостра актуальність цієї проблематики полягає в наявній концептуальній кризі між класичним розумінням «вад волі» та реальними масштабами сучасного пропагандистського впливу. Юридична наука традиційно обмежує вади волі вузькими категоріями на кшталт обману [3], насильства [4] чи помилки [5]. Проте сучасна пропаганда діє системно й тотально, виходячи за межі звичних правових деліктів. Оскільки чинні юридичні критерії оцінки волевиявлення суб'єктів права є застарілими перед викликами гібридних інформаційних воєн, виникає потреба переглянути та адаптувати саму доктрину вад волі до нових умов суспільного розвитку.

Теоретико-правове дослідження цього перетину має критичне значення для модернізації загальнодержавної правової стратегії та захисту національної безпеки. Формування чітких концептуальних і методологічних засад дозволить не лише оновити понятійно-категоріальний апарат теорії права, а й створити нові критерії оцінки правомірності рішень суб'єктів. Науковий аналіз взаємодії пропаганди та вад волі є основою для побудови ефективних правових механізмів превенції інформаційного насильства. Він допоможе захистити правовий суверенітет особистості та держави від зовнішніх і внутрішніх інформаційних деструкцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження феномену пропаганди та інституту вад волі тривалий час розвивалися у паралельних наукових площинах. Загальнотеоретичні та нормативно-правові засади формування інформаційного простору й протидії маніпулятивним технологіям

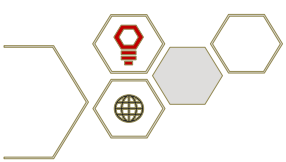

досліджували у своїх наукових працях В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко [6], В. В. Шемчук [7] та ін., котрі сформували доктринальні підходи до правової природи інформаційної безпеки держави. Натомість аналіз сучасних методів ведення гібридної війни, включаючи проведення ворожих інформаційних і психологічних операцій (так званих ІПСО), здійснили такі дослідники як Л. Ф. Компанцева [8] та О. Скочиляс-Павлів [9]. У їхніх роботах наголошується на тому, що деструктивний інформаційний вплив став автономною загрозою, яка здатна нівелювати інституційну стабільність.

Важливий крок у напрямку цивілістичного та загальнотеоретичного осмислення свободи волі здійснили науковці, що досліджують дефекти волевиявлення. Суттєве підґрунтя для розуміння свободи волі як основи правової активності суб'єктів заклала Н. В. Ковтун [10]. Вагомий внесок у дослідження механізмів деформації свободи правочину у сучасному контексті зробив В. О. Савченко, чий праці торкаються ризиків формування порушеної або штучно змодельованої волі під впливом зовнішніх деліктних чинників [4; 5].

Окрему увагу науковій доктрині розслоєння волевиявлення на прикладі інституту представництва приділив І. А. Лавріненко, демонструючи як механізм представництва створює додатковий рівень автономності або потенційної вразливості, де вади волі та пропагандистський вплив можуть зачіпати не лише самого довірителя, а й волеформування представника [11].

Попри наявність цих публікацій, наразі відсутні інтегровані теоретико-правові дослідження, які б розглядали пропаганду як специфічну передумову для формування саме правової «вади волі» у суб'єктів. Більшість вчених розглядає пропаганду виключно як загрозу суспільного чи державного масштабу, не аналізуючи її здатність спотворювати індивідуальні правомірні наміри особистості. Це зумовлює необхідність написання цієї статті, спрямованої на об'єднання теорії глобального інформаційного впливу із фундаментальною доктриною вад волі.

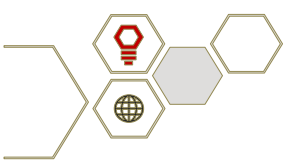

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є розгляд наукових підходів щодо напрямів удосконалення кримінально-правової відповідальності за порушення екологічних норм будівельного законодавства, завданням даної статті є формулювання конкретних пропозицій щодо підвищення кримінально-правової протидії досліджуваним злочинним проявам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретико-правове осмислення інституту вад волі вимагає кардинальної ревізії його класичних меж через появу новітніх технологій масового впливу. Як нами зазначалося вище, традиційна доктрина розглядає порок волевиявлення як результат локального деліктного впливу – обману, насильства чи помилки. Ще Г. І. Шиллер висунув ідею, відповідно до якої суб'єкти права, перебуваючи у штучно створеній інформаційній бульбашці, ухвалюють рішення, які суб'єктивно сприймаються ними як вільні [12]. Насправді ж їхній намір модулюється через постійне раціональне й емоційне зомбування.

Глибока психологічна деформація волевиявлення починається з моменту, коли інформаційний потік блокує доступ індивіда до альтернативних джерел пізнання. Технології штучно звужують раціональний вибір до єдиного, заздалегідь запрограмованого варіанта дій, «заганяючи» їх в емоційне поле, а «пропаганда впливати саме більше на емоції» [13, с. 187]. Людина опиняється в умовах ментального ізоляціонізму, де будь-яка інша логіка сприймається нею як ворожа чи небезпечна. Це призводить до повної втрати критичного мислення, що трансформує процес ухвалення юридичних рішень на механічне виконання чужої волі.

Сучасна філософія права вказує на те, що воля не може вважатися вільною, якщо суб'єкт позбавлять можливості усвідомлювати приховані мотиви власної поведінки [14]. Маніпуляції діють на підсвідомому рівні, використовуючи архетипи, страхи та колективні упередження. В результаті, внутрішнє бажання особи укласти той чи інший правочин є лише наслідком зовнішнього втручання, яке замасковане під індивідуальну інтенцію. Юридична наука повинна

навчитися розпізнавати цю підміну, розглядаючи моделювання свідомості як різновид деліктного втручання.

Особливу вразливість перед психологічним тиском виявляють інститути опосередкованого правового волевиявлення, зокрема представництво. Як доведено у науковій доктрині, представник не є статичним інструментом, а здійснює власне, автономне волеформування. Системний медіа-вплив здатний деформувати інтелектуальний і вольовий елементи свідомості представника, що призводить до укладення правочинів, які суперечать інтересам довірителя [11]. У цьому контексті вада волі набуває двоєдиної природи, ускладнюючи процесуальне доказування інформаційного насилля.

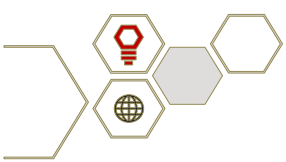
Коли інформаційні технології інтегруються в повсякденне правове життя, межа між законним переконанням і протиправним тиском вкрай розмивається. Звичайний маркетинг і політична реклама спираються на відкриті заклики, тоді як агресивне ідеологічне поле руйнує базові захисні механізми психіки. Створюється тридакий стресовий стан, у якому суб'єкт права погоджується на не вигідні умови з метою порятунку від уявної загрози. Такий механізм аналогічний цивільно-правовому насильству, проте не залишає явних фізичних чи документальних слідів.

Детальне порівняння природи класичних юридичних дефектів та інформаційного впливу доцільно звернутися до відповідної систематизації, що наведена у таблиці 1.

Таблиця 1.

**Порівняння природи класичних юридичних дефектів
та інформаційного впливу пропаганди**

<i>Критерій порівняння</i>	<i>Класична вада волі (Обман/Насильство)</i>	<i>Вада волі під впливом пропаганди</i>
Характер впливу	Локальний, індивідуальний, одноразовий	Тотальний, системний, тривалий
Джерело загрози	Контрагент або конкретна третя особа	Держава, медіа-ресурси, глобальні мережі

Сприйняття суб'єктом	Особа усвідомлює тиск або сумнівається	Створюється ілюзія повної автономії та свободи
Юридичний наслідок	Очевидна підстава для недійсності	Складнощі у доказуванні, відсутність практики

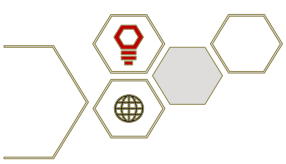
Джерело: авторська розробка.

Співвідношення класичних вад і новітніх інформаційних деліктів показує, що правова система не має чітких інструментів оцінки тривалого когнітивного примусу. Обман у традиційному розумінні передбачає повідомлення неправдивих відомостей щодо предмету чи умов правочину. Медіа-маніпуляції ж діють витонченіше, вони є більш прихованими, завуальованими, можуть бути не одразу виявлені довірливим читачем (глядачем) [15, с. 55].

Аналіз методологічних засад кваліфікації вад волі вимагає введення у правову доктрину концепту «інформаційного примусу». Цей інструмент за своєю суспільною небезпекою є еквівалентним фізичному тиску, але діє безпосередньо на підсвідомість через мовну та символічну сугестію. Штучна атмосфера паніки, в якій суб'єкт права втрачає здатність до критичного аналізу, штовхає його до вчинення юридичних дій із явними вадами свободи вибору.

Важливою теоретичною проблемою є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між зовнішнім наративом та конкретним актом волевиявлення. Судова практика вимагає чітких доказів [16] того, що саме інформаційний тиск став тригером для дефектного укладення угоди. Методологія теорії права має запропонувати нові критерії оцінки «інтенсивності впливу», які б дозволили експертам-психологам і судам фіксувати стан придушення автономної волі індивідуума глобальними медіа-технологіями.

Розвиток штучного інтелекту та нейромереж ще більше ускладнює ситуацію, дозволяючи створювати персоналізований психологічний тиск для кожного конкретного суб'єкта права. Смарт-алгоритми здатні аналізувати цифрові сліди особи, виявляти її психологічні вразливості та спрямовувати на неї індивідуально підібрані наративи. Як свідчать сучасні аналітичні матеріали, опубліковані у звітах правозахисних організацій та наукових дослідженнях

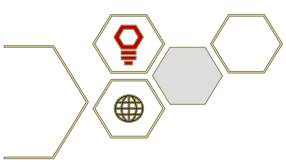
вітчизняних університетів системи МВС, автоматизовані системи збору великих масивів даних і OSINT-інструменти моделюють унікальний поведінковий профіль користувача [17]. У такому разі формування волі відбувається під впливом мікротаргетингу, що робить традиційні правові інструменти захисту від обману абсолютно безпорадними перед високоточними технологіями.

Міжнародно-правовий аспект цієї проблематики вказує на відсутність глобальних стандартів відповідальності за агресивні інформаційні кампанії, що призводять до правопорушень. Держава-агресор активно використовує ці інструменти для легітимізації окупації та відчуження майна на тимчасово окупованих територіях України. Створення штучної правової реальності через медіа змушує громадян вчиняти правочини, які є класичними актами під впливом насильства, проте замасковані під добровільні цивільні договори.

У доктринальному плані маніпулятивний тиск деформує не лише інтелектуальний момент свободи волі (розуміння значення своїх дій), але й момент вольовий (здатність керувати ними). Людина опиняється у стані затьмарення правової свідомості, коли формально розуміючи зміст тексту, вона неспроможна відхилити нав'язану модель поведінки. Такий глибокий розлад волевиявлення свідчить про необхідність перегляду критеріїв оцінки дієздатності осіб, які тривалий час перебували під дією деструктивного психологічного впливу.

З огляду на це, виникає потреба розробки нової юридичної категорії – «інформаційної експлуатації вразливості». Ця категорія має описувати стан, коли одна із сторін правовідносин або зацікавлена третя сторона використовує нерівність у доступі до об'єктивної інформації для досягнення власних цілей. Правова кваліфікація таких дій як грубого порушення принципу добросовісності дозволить судам захищати суб'єктів права від шкідливих наслідків замовного формування їхніх намірів.

Теоретична розробка доктрини вад волі нового покоління повинна базуватися на презумпції захисту слабшої сторони інформаційного процесу.

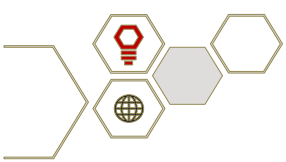
Людина не здатна самотійно протистояти тиску штучного інтелекту, таргет-технологій та державних інформаційних структур. Тому право має відійти від формального підходу «особа підписала, отже, погодилася» і перейти до детальної оцінки реальної когнітивної свободи суб'єкта в момент укладення відповідного правочину.

Процесуальний аспект проблеми вимагає кардинальної реформи інституту судової експертизи. Наявні методики психологічної та лінгвістичної експертиз орієнтовані на виявлення прямого залякування або очевидного введення в оману. Оцінка наслідків прихованого, розсіяного медіа-тиску потребує створення нових комплексних експертних алгоритмів, здатних простежити шлях від пропагандистського кліше до підписання конкретного юридичного документа.

Окремою науковою проблемою є визначення строків позовної давності для правочинів, укладених під впливом інформаційних технологій. Часто усвідомлення факту маніпуляції та деформації власної волі приходить до особи лише після зміни середовища або повної деокупації, що може тривати роками. Застосування загальних строків давності у таких випадках позбавляє потерпілих права на судовий захист, що вимагає розробки концепції призупинення строків на час дії інформаційної загрози.

Слід також урахувати, що тривалий вплив формує стійкі суспільні стереотипи, які впливають не лише на громадян, а й на самих правозастосовувачів – суддів, адвокатів, нотаріусів. Коли правове середовище наскрізь просякнуте деструктивними наративами, забезпечення об'єктивного правосуддя стає складним завданням. Правова доктрина повинна запропонувати механізми захисту самого судового процесу від зовнішнього медіа-тиску для гарантування неупередженого розбору справ про вади волі.

Окрім цього, важливим є дослідження того, як викривлення волі нівелює правовий інститут реституції, тобто повернення сторін у початковий стан. Після визнання правочину недійсним через масове інформаційне насильство, відновлення попереднього стану часто є неможливим через ліквідацію активів

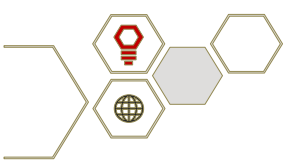
чи зміну юрисдикцій. Це вимагає розробки додаткових компенсаційних механізмів з боку суб'єктів, які організовували або фінансували деструктивні пропагандистські кампанії.

Перспективи нормативного регулювання цієї сфери лежать у площині міждисциплінарної взаємодії права, психолінгвістики, соціології та інформатики. Запровадження спеціальних правових фільтрів щодо дослідження медіа-впливу на волеформування є нагальною потребою сучасності. Юридична спільнота має нарешті визнати, що інформаційна деліктність є самостійною, повноцінною підставою для визнання правочинів недійсними через повний брак автентичної внутрішньої волі.

Розширення доктрини вад волі за рахунок інтеграції антипропагандистських засад дозволить створити надійний правовий щит для цифрового суспільства. Правова система повинна відійти від пасивного споглядання формальних процедур і стати активним захисником ментальної автономії людини. Лише через впровадження гнучких теоретико-методологічних концептів можливо зупинити розмивання суверенітету особистості, спричинене інформаційними атаками сучасності.

У підсумку, теоретико-правова інтеграція аналізу пропаганди в інститут вад волі дозволить розширити межі правового захисту суб'єктів. Свобода волі не є статичною, незмінною категорією; вона потребує динамічного правового імунітету від інформаційного та психологічного насилля. Модернізація цієї доктрини забезпечить дієві інструменти для правової системи, що здатна ефективно захистити людину від невидимого маніпулятивного примусу цифрової епохи.

Висновки. Проведене теоретико-правове дослідження свідчить, що класична юридична доктрина вад волі вимагає кардинального переосмислення через появу новітніх технологій системного масового впливу. Традиційні критерії оцінки дефектів волевиявлення, обмежені рамками локального та персоніфікованого делікту у вигляді обману чи насильства, виявляються

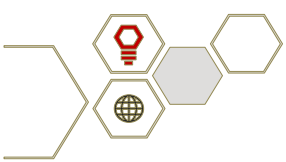

неефективними перед тотальною пропагандою. Сучасне інформаційне середовище здатне повністю реконструювати когнітивну матрицю суб'єкта права, замінюючи його автентичні наміри штучно сформованими моделями поведінки.

Ключова небезпека сучасних маніпулятивних технологій полягає у формуванні прихованого когнітивного примусу, який створює у людини стійку ілюзію свободи ухвалення рішень. Вчинені юридичні кроки суб'єктивно сприймаються особою як повністю добровільні, проте фактично є результатом стороннього алгоритмічного програмування та мікротаргетингу. Цей деструктивний вплив екстраполюється і на інститути опосередкованого волевиявлення, зокрема представництво, де деформація автономного формування волі самого представника призводить до укладення угод, які прямо суперечать інтересам довірителя.

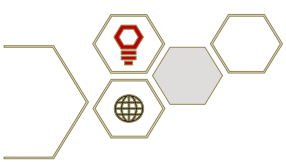
Використання штучного інтелекту для аналізу індивідуальних цифрових слідів та виявлення психологічних вразливостей особи робить традиційні цивільно-правові інструменти захисту від обману абсолютно безпорадними, оскільки мікротаргетинг спрямований не на повідомлення неправдивих фактів, а на цілеспрямовану зміну ціннісної системи оцінки вигідності правочину суб'єктом. З огляду на це, виникає нагальна потреба впровадження у науковий обіг категорій «інформаційний примус» та «інформаційна експлуатація вразливості». Належний захист ментальної автономії людини в цифрову епоху можливий лише за умови реформування інституту судової експертизи через розробку нових психолінгвістичних і медіа-технічних методик оцінки реального стану когнітивної свободи індивіда в момент вчинення юридичної дії.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у розробці конкретних нормативно-правових критеріїв для визнання правочинів недійсними на підставі інформаційного тиску, а також у формуванні процесуальних стандартів доказування когнітивних деформацій у судовій практиці.

Список використаних джерел

1. Гончаренко Г. А., Горчанюк О. С. Медійна сфера як елемент національної безпеки: висновки та виклики у світлі Давоського форуму-2026. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2026. Вип. 1(66). С. 192–198. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2026.32>
2. Шамлян К. М. Свобода волі як психологічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2024. Вип. 3. С. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.3.3>
3. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство: доктрина, законодавство практика: монографія. Київ: Вид-во «Людмила», 2024. 373 с.
4. Савченко В. О. Недійсність правочинів вчинених під впливом насильства та тяжкої обставини: окремі питання значення свободи волі. *Академічні візії*. 2024. Вип. 29. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11634750>
5. Савченко В. О. Розмежування помилки та обману як підстави недійсності правочину: окремі питання значення свободи волі. *Академічні візії*. Вип. 27. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11634205>
6. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М. Інформаційна безпека в умовах євроінтеграції: підручник. К.: КНТ, 2006. 280 с.
7. Шемчук В. В. Забезпечення інформаційної безпеки як функція сучасних держав: порівняльно-правовий аналіз: монографія. Київ: Вид-во Ліра-К, 2020. 352 с.
8. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. К.: НА СБУ, 2021. 500 с.
9. Сковчиляс-Павлів О. Правові механізми забезпечення інформаційної безпеки в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2024. Т. 11, № 2(42). С. 151–158. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2024.42.151>
10. Ковтун Н. М. Воля як основа соціальної активності: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Ж.: Вид-во Євенок О. О., 2014. 292 с.

11. Лавріненко І. А. Волеформування представника при укладенні правочину. *Академічні візії*. 2026. Вип. 51. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18636732>
12. Schiller H. I. *The Mind Managers*. Boston : Beacon Press, 1973. 214 p.
13. Тютюнник Л. Л. Пропаганда як засіб маніпуляції в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. Вип. 6(76). С. 184–192. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-76-6-184-192>
14. Андрієць Д. Філософське осмислення міжкультурної комунікації в час війни. Постколоніальний дискурс у сучасній українській культурі. *Культура. Релігія. Пам'ять = Culture. Religion. Memory*: зб. матер. Міжнар. наук. конф. (м. Львів, 30-31 жовтня – 1 листопада 2025 р.). Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2025. С. 67–74.
15. Гриценко О. С. Маніпулятивні впливи в текстах медіа протягом виборчої кампанії. *Обрії друкарства*. 2020. № 1(8). С. 52–61. [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2020.1\(8\).190088](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2020.1(8).190088)
16. Б'януччі М. Кримінальна відповідальність податкового консультанта: Співучасть у податкових злочинах. URL: <https://www.studiolegalebianucci.it/uk/kriminal-na-vidpovidal-nist-podatkovogo-konsul-tanta-spivucast-u-podatkovih-zlocinah>
17. Крижановський А. С., Кравець В. С. Про криміналістичні методи виявлення та фіксації цифрових слідів від кіберзлочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2026. Вип. 93, Ч. 5. С. 102–109. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.13>